

Eerste Kamer der Staten-Generaal

Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
De heer F. Rijkaart
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Kazernestraat 52
2514 CV Den Haag
postbus 20017
2500 EA Den Haag

telefoon 070 312 92 00
fax 070 312 93 90

e-mail postbus@eerstekamer.nl
internet www.eerstekamer.nl

datum 24 september 2025

betreft Artikel 120 Grondwet (contourennota constitutionele toetsing)

ons kenmerk 178190

Geachte heer Rijkaart,

De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken heeft met belangstelling kennisgenomen van uw brief¹ van 13 juni 2025, waarmee u de vragen over de wijziging van artikel 120 van de Grondwet uit de contourennota constitutionele toetsing heeft beantwoord. De leden van de fracties van de **BBB**, **GroenLinks-PvdA**, mede namens de leden van de fracties van **D66**, **SP**, **OPNL**, **Volt** en **PvdD**, en de leden van **JA21** hebben naar aanleiding van uw brief een aantal vervolgvragen.

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van de BBB

In de beantwoording is uitsluitend ingegaan op de vragen van deze leden over de wijziging van artikel 120 van de Grondwet. De vragen over het grondwettelijk hof zijn doorgeschoven naar een later moment. De leden van de fractie van de BBB zijn van oordeel dat beide onderwerpen op dit moment onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Het gaat immers niet alleen om het opheffen van het toetsingsverbod, maar evenzeer om de vraag welke instantie dat toetsingsrecht gaat uitoefenen en hoe dit de rechtsstaat in de praktijk beïnvloedt waarbij de Staten-Generaal in samenhang moeten oordelen of op het één verplicht het ander moet volgen.

Kunt u aangeven wat de argumenten zijn om deze met elkaar samenhangende voorstellen los van elkaar te behandelen? Zijn er scenario's gemaakt met plussen en minnen ingeval goedkeuring van het grondwettelijk hof niet wordt verkregen?

Bij wijziging van artikel 120 Grondwet kan voortaan de gewone rechter aan de Grondwet toetsen, alleen voor de klassieke grondrechten. Dat is dan niet voorbehouden alleen aan een constitutioneel hof. Een constitutioneel hof lijkt dan overbodig. Kunt u hierop reflecteren?

Zonder de beantwoording van onze vragen over het grondwettelijk hof kunnen de leden geen duiding geven en geen verantwoord oordeel vellen over het voorstel tot wijziging van artikel 120 Grondwet. Mogelijk speelt deze overweging ook bij andere fracties. Hoe kijkt u aan tegen dit 'behandel risico'?

In de brief van 13 juni 2025 lezen de leden als reactie op een van de vragen het volgende: 'Ten aanzien van de toetsing van wetten aan in verdragen verankerde klassieke grondrechten geldt dat

¹ Kamerstukken I 2024/25, 34430, AI.

datum 24 september 2025

ons kenmerk 178190

blad 2

het kabinet met de voorgenomen aanpassing van artikel 120 Grondwet beoogt de rechtsbescherming van burgers te versterken. Hoewel deze rechtsbescherming op dit moment ook adequaat wordt geborgd door verdragen en EU-recht, kan de rechtsbescherming van burgers een wezenlijke impuls krijgen wanneer rechters wetten ook aan de klassieke grondrechten in de Grondwet mogen toetsen. (...)'.² Kunt u dit nader uiteenzetten, op basis van welke feiten u tot deze conclusie komt?

In de contourennota is opgenomen dat het nog op te richten constitutioneel hof niet zal oordelen over rijks wetten en verdragen. De leden vragen zich af waarom er niet voor is gekozen om het grondwettelijk hof tevens de taak te geven om de grondwettelijkheid van het sluiten of toetreden tot verdragen, internationale conventies en deelname in het beleid van internationale organisaties te toetsen? Daarnaast vragen zij welke landen hun grondwettelijk hof wél met deze taak hebben belast, en wat de ervaringen in die landen zijn met dergelijke toetsing?

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van GroenLinks-PvdA, mede namens de leden van de fracties van D66, SP, OPNL, Volt en PvdD

In de antwoorden op de vele vragen noemt u verschillende argumenten om sociale grondrechten **niet** op te nemen in bepalingen die getoetst kunnen worden aan de grondwet, namelijk:

- 'sociale grondrechten uit de Grondwet zijn in hun huidige formulering minder geschikt voor rechterlijke toetsing', 'er is een gebrek aan duidelijke toetsingsnormen in de Grondwet' en 'sociale grondrechten bieden onvoldoende handvatten aan de rechter om aan te kunnen toetsen';
- 'er is een risico op politisering van de rechtspraak';
- 'de regering ziet primair een taak weggelegd voor de wetgever en het bestuur om sociale grondrechten te realiseren en te beschermen';
- 'toetsing aan sociale grondrechten ligt potentieel politiek gevoeliger'.

Hierover hebben de leden de volgende vragen.

Is dit overzicht van argumenten volledig? Kunt u een volgorde aangeven van het belang dat u hecht aan de verschillende argumenten? Welke argumenten wegen het zwaarst en waarom? Is er één, of zijn er meerdere, argument(en) op zichzelf doorslaggevend voor u? Zo ja, welke?

Over de verschillende argumenten hebben de leden enkele vervolgvragen.

Argument: sociale grondrechten uit de Grondwet zijn in hun huidige formulering minder geschikt voor rechterlijke toetsing, er is een gebrek aan duidelijke toetsingsnormen in de Grondwet en sociale grondrechten bieden onvoldoende handvatten aan de rechter om aan te kunnen toetsen.

De Raad voor de Rechtspraak stelt in haar zienswijze 'Hoewel sociale grondrechten door hun aard mogelijk vragen om een andere - marginale(re) - wijze van toetsing dan de toetsing aan klassieke grondrechten, geeft de Rechtspraak de wetgever in overweging om te onderzoeken of toetsing aan (bepaalde) sociale grondrechten toegevoegde waarde voor het functioneren van de rechtsstaat kan hebben'.

De Raad voor de Rechtspraak ziet dus mogelijkheden om te toetsen aan de sociale grondrechten. In uw antwoorden lezen de leden dat u vindt dat sociale grondrechten te algemeen zijn en onvoldoende concrete handvatten voor de rechter bieden om aan te toetsen. Graag ontvangen deze leden een

² Kamerstukken I 2024/25, 34430, AI, p. 29.

datum 24 september 2025

ons kenmerk 178190

blad 3

nadere toelichting op dit standpunt? Graag hierbij ingaan op het verschil van inzicht met de Raad voor de Rechtspraak. Heeft u onderzoek gedaan naar mogelijk andere – marginale(re)- wijze van toetsing? Zo ja, wat was hiervan de conclusie? Zo nee, waarom niet?

De staatscommissie Rechtstaat stelt in haar rapport 'De gebroken belofte van de rechtstaat' voor *'om rechters in staat te stellen om wetten ook te toetsen aan de sociale grondrechten van hoofdstuk 1 van de Grondwet juist op het terrein van de sociale grondrechten zit een groot deel van het door de staatscommissie geconstateerde knelpunt'* en *'veel mensen in een kwetsbare positie de beschermende, democratische en voorwaardenscheppende kant van de rechtsstaat juist niet ervaren'*.

De staatscommissie weegt de knelpunten op het terrein van de sociale grondrechten zwaar en acht de toets aan sociale grondrechten door rechters onderdeel van de oplossing. U antwoordt, op vragen van de leden van de D66-fractie, dat dit advies wordt gewaardeerd, maar tot een andere afweging komt omdat de regering vindt dat sociale grondrechten te algemeen zijn en onvoldoende concrete handvatten voor de rechter bieden om aan te toetsen. Graag ontvangen de leden een nadere toelichting hierop. Heeft u hierbij een (belangen)afweging gemaakt van voor- en nadelen van het toetsen op sociale grondrechten? Zo ja, hoe ziet die afweging eruit? Zo nee, waarom niet?

Argument: er is een risico op politisering van de rechtspraak.

Voor een goed debat over dit argument is het belangrijk om een eenduidige definitie te hebben van de term 'politisering'. Wat hanteert u als definitie? De onderliggende argumentatie voor deze stelling ontbreekt in de antwoorden. Graag ontvangen deze leden een onderbouwing. Welke (recente) voorbeelden heeft u van politisering van de rechtspraak? Wat is precies het risico dat de regering ziet? Hoe groot acht de regering dit risico en waar is dat op gebaseerd?

Tegen dit argument wordt door Krommendijk, hoogleraar mensenrechten aan de Radboud Universiteit Nijmegen, het volgende verwoord:

Volgens Krommendijk is de Nederlandse rechter zich over het algemeen goed bewust is van zijn rol ten opzichte van de wetgever. Zie bijvoorbeeld de recente uitspraak van de rechtbank Den Haag in de door Greenpeace gestarte stikstofzaak. In navolging van de Hoge Raad in Urgenda wees de rechter er op dat regering en parlement een *'grote mate van vrijheid [hebben] om de daarvoor vereiste politieke afwegingen te maken. Die afwegingen zijn complex ... Het is niet aan de rechter om politieke keuzes voor te schrijven, maar het is wel aan de rechter om te beoordelen of de regering en het parlement bij hun besluitvorming zijn gebleven binnen de grenzen van het recht, waaraan zij zijn gebonden.'* Deelt u deze stelling van Krommendijk dat de Nederlandse rechter zich over het algemeen goed bewust is van de rol ten opzichte van de wetgever? Zo ja, hoe verhoudt dit zich tot het argument van risico op politisering van de rechtspraak? Zo nee, graag een onderbouwing met voorbeelden waaruit dit blijkt.

Ten tweede legt deze stelling volgens Krommendijk *'eenzijdig de bal bij de rechter, terwijl net nu juist vaak de politiek is die de rechtspraak politiseert door besluiten te nemen die de randen van verdragen en wet- en regelgeving opzoeken of zelfs overschrijden. Rechterlijke uitspraken leiden met andere woorden vaak tot (politieke) discussie'*. Graag ontvangen de leden een reflectie op deze stelling. Licht er (ook?) een oorzaak bij de politiek voor het risico op politisering van de rechtspraak? Zo ja, acht u die oorzaak groter of kleiner dan de rol van de rechtspraak? Graag een toelichting.

Argument: de regering ziet primair een taak weggelegd voor de wetgever en het bestuur om sociale grondrechten te realiseren en te beschermen.

datum 24 september 2025

ons kenmerk 178190

blad 4

Indien deze taak 'primair ligt bij de wetgever en bestuur', is de vraag waar ziet u dan secundair een taak voor het realiseren en beschermen van de sociale grondrechten? Graag een toelichting. Wie staat hiervoor aan de lat en hoe krijgt deze bescherming concreet vorm? Of bent u van mening dat deze taak uitsluitend bij wetgever en bestuur ligt? Bent u van mening dat wetgever en bestuur foutloos zijn in het uitvoeren van deze belangrijke taak? Graag een onderbouwing van het antwoord. Zo ja, graag een reactie in relatie tot de toeslagenaffaire. Zo nee, bent u van mening dat de burgers hier adequaat tegen beschermd dienen te worden? Hoe worden burgers tegen eventuele toekomstige fouten beschermd?

De Raad voor de Rechtspraak stelt dat ook nagedacht moet worden over de (rechts)gevolgen³ van een door de rechter geconstateerde strijdigheid met de grondwet. De Raad voor de Rechtspraak schetst 3 mogelijkheden en geeft hierover een advies:

- nietig verklaring (van onderdeel) wet;
- onverbindend verklaring;
- buiten toepassing verklaring.

Graag een reflectie op deze driedeling en het advies van de Raad voor de Rechtspraak. Wat moeten volgens u de rechtsgevolgen zijn van een door de rechter geconstateerde strijdigheid met de grondwet?

Het inperken van de rechtsgevolgen beperkt ook de mate waarin de rechter 'de taak' van de wetgever kan overnemen. Heeft u overwogen om de sociale grondrechten wel toetsbaar te maken, maar de rechtsgevolgen hiervan verder in te perken dan bij de klassieke grondrechten? Zo nee, waarom niet?

Argument: *toetsing aan sociale grondrechten ligt potentieel politiek gevoeliger.*

De argumentatie voor deze stelling ontbreekt in de antwoorden. Graag ontvangen de leden een onderbouwing van dit argument. Geldt dit volgens u ook bij een gedeeltelijke of anderszins beperktere toetsing aan sociale grondrechten? Graag een toelichting.

Wel toetsen op sociale grondrechten:

Er zijn uiteraard ook argumenten om toetsing op sociale grondrechten juist wel op te nemen in bepalingen die getoetst kunnen worden aan de grondwet, namelijk:

- voorkomen van een nieuwe toeslagen-affaire; voorkomen van onrecht bij eventuele toekomstige onrechtmatige praktijken door de overheid;
- substantieel versterken van de rechtsbescherming van burgers; zeker de meest kwetsbare;
- noodzaak versterken van de sociale dimensie van de rechtstaat;
- de basiswaarden van de verzorgingsstaat worden gedepolitiseerd.

Voorkomen van een nieuwe toeslagen-affaire; voorkomen van sociaal onrecht bij eventuele toekomstige onrechtmatige praktijken door de overheid

Het rapport van de parlementaire commissie Toeslagen, 'Ongekend Onrecht', benadrukt dat 'de grondbeginselen van de rechtsstaat en sociale grondrechten ernstig zijn geschonden'.

³ [Zienswijze van de Rechtspraak op rechterlijke constitutionele toetsing](#)

datum 24 september 2025

ons kenmerk 178190

blad 5

Welke sociale grondrechten zijn volgens de parlementaire commissie geschonden? Deelt u deze conclusie?

U stelt dat achteraf moeilijk te beoordelen is of *'de tekortkomingen in de toeslagenaffaire eerder konden worden gesignaleerd door toetsing aan sociale grondrechten'*. De Raad voor de Rechtspraak⁴ stelt: *'met het oog op versterking van de rechtsbescherming van zwakkeren in de samenleving is het dan ook voorstelbaar dat - naast toetsing aan de klassieke grondrechten - ook toetsing aan (een aantal) sociale grondrechten wordt overwogen. Door rechterlijke constitutionele toetsing enkel te beperken tot klassieke grondrechten had de Toeslagenaffaire waarschijnlijk niet kunnen worden voorkomen. Dat zou naar verwachting een toetsing aan sociale grondrechten hebben gevergd'*.

Graag ontvangen de leden een reflectie op deze conclusie van de Raad voor de Rechtspraak en de gebruikte argumentatie. Waarom acht u dit achteraf moeilijk te beoordelen? Graag een toelichting op de oorzaken waarom dit lastig te beoordelen is?

In de memorie van toelichting bij de wet, in consultatie⁵, om toetsing aan de grondwet mogelijk te maken staat in de inleiding: *'Mede naar aanleiding van de Kinderopvangtoeslagenaffaire leeft het besef dat de Grondwet haar opdracht om de grondrechten en de democratische rechtsstaat te waarborgen, niet goed kan waarmaken wanneer de rechter niet de bevoegdheid heeft om wetten aan fundamentele rechten van burgers uit de Grondwet te toetsen. De reeds bestaande mogelijkheid voor rechters om wetten aan internationale en Europese mensenrechten te toetsen is niet in alle gevallen afdoende om deze rechtsbescherming te verzekeren en het toetsingsverbod doet bovendien onvoldoende recht aan de intrinsieke waarde van de Grondwet voor de samenleving'*.

De leden begrijpen uit deze passage dat de doelstelling van het wetsvoorstel (mede) is het voorkomen van een nieuwe toeslagenaffaire. Klopt dit? Bent u van mening dat met het wetsvoorstel (in consultatie) de toeslagenaffaire (waarschijnlijk) voorkomen had kunnen worden?

Zo ja, graag een toelichting op de wijze waarop het wetsvoorstel hieraan had bijdragen en/of in de toekomst zal bijdragen? Zo nee, wat wordt dan beoogd met deze passage in de memorie van toelichting? Zo nee, als het wetsvoorstel mogelijk niet bijdraagt aan het voorkomen van een nieuwe toeslagenaffaire (of dit niet vast te stellen is) is deze passage dan wel passend?

Substantieel versterken van de rechtsbescherming van burgers; zeker de meest kwetsbare burgers;

Heeft de vraag, hoe toetsing aan sociale grondrechten het doel van rechtsbescherming van burgers zou kunnen dienen, een rol gespeeld bij het uitsluiten van de sociale grondrechten? Zo ja, welke? Zo nee, waarom niet?

Hoe oordeelt u over 1) de noodzaak om de rechtsbescherming van burgers, zeker de meest kwetsbare, te versterken en 2) over de mogelijkheden hiervoor door een toets op sociale grondrechten mogelijk te maken?

Noodzaak versterken van de sociale dimensie van de rechtstaat

Door velen, onder andere de Staatscommissie Rechtsstaat, wordt gewezen op de noodzaak tot het versterken van de sociale dimensie van de rechtstaat. Deelt u deze noodzaak? Zo ja, hoe wilt u dit bewerkstellingen?

⁴ [Zienswijze van de Rechtspraak op rechterlijke constitutionele toetsing](#)

⁵ [Wijziging om toetsing aan Grondwet mogelijk te maken in consultatie | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl](#)

datum 24 september 2025

ons kenmerk 178190

blad 6

Ook wordt gewezen op de risico's als de sociale dimensie van de rechtstaat niet versterkt wordt. De sociale dimensie van de rechtstaat wordt problematisch als enerzijds de voorwaardenscheppende, presterende of sociale kant van de rechtsstaat onvoldoende tot wasdom komt (of afneemt) én anderzijds het toetsen aan sociale grondrechten wordt uitgesloten. Onderschrijft u deze samenhang? Hoe beoordeelt u het risico op teleurstelling van burgers als blijkt dat het voorliggend wetsvoorstel de sociale rechtsbescherming niet verbeterd?

Door deze spreiding van toetsingsbevoegdheden worden minderheidsrechten effectiever gewaarborgd binnen onze democratische rechtsstaat. Met name in een pluriforme samenleving als Nederland, waarin de samenstelling van de meerderheid snel kan wisselen, is het belangrijk dat de belangen van democratische minderheden ook goed worden beschermd: het leidt tot een verhoging van de weerbaarheid van de democratische rechtsstaat en tot een groter vertrouwen van de burger in het recht. Graag uw reflectie op deze stelling. Ziet u dit voordeel ook?

Vonk, hoogleraar socialezekerheidsrecht, stelt dat de toetsing op sociale grondrechten ook de dialoog tussen de staatsmachten op dit terrein kan versterken. Toetsing maakt het volgens hem mogelijk voor de rechter om richting de wetgever te signaleren dat er structurele tekortkomingen zijn bij de bescherming van sociale grondrechten opdat er legislatieve of politieke actie wordt ondernomen. Ook hier ontvangen de leden graag uw reflectie op. Ziet u dit voordeel ook?

De basiswaarden van de verzorgingsstaat worden gedepolitiseerd

Vonk, hoogleraar socialezekerheidsrecht, stelt in de notitie voor de hoorzitting in de Tweede Kamer dat *'door grondwettelijke toetsing toe te staan de basiswaarden waarop de verzorgingsstaat is gebaseerd, juist worden gedepolitiseerd: de rechter kan de wetgever op deze waarden aanspreken, zonder onmiddellijk de verdenking op zich te laden bezig te zijn met politiek.'* Graag een reflectie hierop. Graag uw argument, andersom, dat toetsing aan sociale grondrechten de rechtspraak politiseert, hierbij betrekken.

In antwoord op vragen van de leden van de BBB-fractie stelt u dat het uit de beoordelingen van Afdeling advisering van de Raad van State 'niet ondubbelzinnig te concluderen of sprake is van ongrondwettelijke wetsvoorstellen' en dat 'het is dan ook niet mogelijk om een lijst te produceren van ongrondwettelijk bevonden wetsvoorstellen'. Is het mogelijk om een overzicht te produceren van wetsvoorstellen, die in de afgelopen 20 jaar het parlement zijn gepasseerd met een kritisch oordeel van de Raad van State ten aanzien van grondwettelijkheid? Indien u niet in staat bent om dit overzicht te produceren, bent u dan bereid om de Raad van State te vragen om dit overzicht te produceren?

Tot slot hebben de leden een vraag over de planning van de grondwetswijziging constitutionele toetsing. Zowel het wetsvoorstel dat al in consultatie is gegaan, als het wetsvoorstel voor een oprichting van een constitutioneel hof. Welke termijn(en) hebt u voor ogen?

Vragen en opmerkingen van de leden van de fractie van JA21

De leden van de fractie van JA21 hebben eerder uitvoerige en fundamentele vragen gesteld over het voornemen van de regering om constitutionele toetsing mogelijk te maken. U hebt daarop gereageerd, maar deed dat op een wijze die geen recht doet aan de aard, diepgang en urgentie van de gestelde vragen. In plaats van een inhoudelijke en zorgvuldige beantwoording werd gekozen voor het ontwijken van essentiële onderdelen, het doorschuiven naar een later moment of het geven van algemeenheden die eerder een ambtelijk memo waardig zijn dan een politieke verantwoording tegenover de Staten-Generaal.

datum 24 september 2025

ons kenmerk 178190

blad 7

Deze gang van zaken roept bij deze leden vragen op over de zorgvuldigheid waarmee dit kabinet met deze vragen omgaat. Als zelfs vragen over een fundamentele herinrichting van onze staatsinrichting, waarbij de rol van de rechterlijke macht ten opzichte van het parlement ingrijpend wordt gewijzigd, niet serieus worden beantwoord, rest de leden weinig anders dan deze vragen opnieuw in te dienen.

Zij gaan ervan uit dat u deze keer wel in staat is de vragen van deze leden volledig, schriftelijk en inhoudelijk te beantwoorden. Mocht dat opnieuw niet lukken, dan trekken zij de conclusie dat de regering ofwel niet begrijpt wat het zelf voorstelt, ofwel weigert om in alle openheid te communiceren over de aard van deze constitutionele revolutie. In beide gevallen is het intrekken van het wetsvoorstel een logischer gevolg dan het negeren van fundamentele vragen en kritiek.

01. Heeft u een helder beeld van wat de mogelijke risico's zijn wanneer de interpretatie enkel bij een hof komt te liggen?
02. Hoe kijkt u aan tegen het feit dat de kiezers hiermee de controle over hun eigen grondwet verliezen?
03. Heeft u onderzocht of de invoering van een constitutioneel hof daadwerkelijk leidt tot betere rechtsbescherming, of slechts tot juridisering en verlamming van het politieke debat?
04. Bent u bekend met voorbeelden uit andere landen waar constitutionele hoven tot politieke polarisatie of verlamming hebben geleid?
05. Hoe verhoudt deze ontwikkeling zich tot de eerder uitgesproken wens om de burger dichter bij de politiek te brengen?
06. Wilt u toelichten hoe dit voorstel zich verhoudt tot de trias politica, en met name de verhouding tussen wetgevende en rechtsprekende macht?
07. Heeft zij overwogen dat een constitutioneel hof zich op den duur ook zal bemoeien met interpretaties van vage of open normen, waarmee het zichzelf een normerende rol toekent?
08. Bent u zich ervan bewust dat deze koerswijziging ook een fundamenteel beroep doet op het rechtsfilosofische uitgangspunt wie uiteindelijk het laatste woord heeft over de betekenis van de grondwet – de wetgever of de rechter?
09. Is dit het begin van een stille machtsoverdracht die de kiezer nooit expliciet heeft goedgekeurd?
10. Kunt u reflecteren op de (al of niet) toevalligheid dat naarmate instituties zich meer en meer lijken te ergeren aan recente verkiezingsuitslagen, er meer macht voor rechters wordt voorgesteld - en minder macht voor de kiezer?
11. Gelet op sommige accounts van rechters op X, is het niet bepaald een rechtse of conservatieve beroepsgroep. Kunt u daarop reflecteren?
12. Is het voor u denkbaar dat er uitgesproken rechtse of conservatieve rechters zitting zouden nemen in het constitutioneel hof? Hoe garandeert u de volgens u altijd zo noodzakelijke diversiteit en representatie in zo'n Hof, waarmee diversiteit en representatie van ideeën wordt bedoeld en niet van het bekende rijtje discriminatiegronden?

datum 24 september 2025

ons kenmerk 178190

blad 8

13. Is het voor u denkbaar dat er uitgesproken linkse of progressieve rechters zitting zouden nemen in het constitutioneel hof?
14. Kunt u reflecteren op de uitgesproken politieke kleur van sommige rechters nu?
15. Hoe kijkt u aan tegen het feit dat de interpretatie van de grondwet door een constitutioneel hof nog verder zal verstarren?
16. Wat denkt u over de strijd die kan gaan ontstaan tussen het parlement en het eventuele constitutionele hof?
17. Hoe verhouden deze twee machten zich tot elkaar?
18. Welke implicaties ziet u voor de uitvoerbaarheid en snelheid van wetgeving, nu elk wetsvoorstel mogelijk langdurige constitutionele toetsing moet doorstaan?
19. Bent u bereid in kaart te brengen wat dit betekent voor de wetgevingscapaciteit van de Tweede Kamer, die nu al onder druk staat?
20. Wat zegt dit over het vertrouwen van u in de wetgevende macht, dat u kennelijk de toetsing aan de grondwet niet meer aan die macht wil overlaten?
21. Hoe indringend zal het hof gaan toetsen?
22. Hoe wilt u dit vervolgens waarborgen?
23. Hoeveel rechters worden er jaarlijks benoemd?
24. Wat zijn de criteria voor de selectie van deze rechters, en wie bepaalt die?
25. Komt er een parlementaire hoorzitting of een vorm van democratische controle op deze benoemingen?
26. Wat betekent dit concreet voor de rol van de Raad van State, die tot nu toe een adviserende en toetsende rol had?
27. Wordt dier positie gemarginaliseerd?
28. Welke waarborgen stelt u voor om te voorkomen dat het hof in de toekomst zijn eigen bevoegdheden oprekt, bijvoorbeeld door uitspraken te doen over kwesties die politiek omstrede zijn maar juridisch vaag omljnd?
29. Wat gebeurt er als het parlement en het hof lijnrecht tegenover elkaar komen te staan?
30. Wie buigt zich dan over die impasse, en op basis van welk mandaat?
31. Bent u bereid toe te geven dat de introductie van zo'n hof per definitie leidt tot een verschuiving van macht, en dus tot een herijking van de gehele constitutionele orde?
32. Bent u zich ervan bewust dat een grondwettelijk hof mogelijk ook politieke of maatschappelijke ontwikkelingen kan blokkeren die een ruime democratische meerderheid genieten?

datum 24 september 2025

ons kenmerk 178190

blad 9

33. Zo ja, hoe reflecteert ze hierop?
34. Hoe verhoudt dit plan zich tot de vertrouwensregel en de verantwoordingsplicht van bewindspersonen aan de Staten-Generaal, wanneer rechterlijke uitspraken politieke consequenties gaan hebben?
35. Wat gebeurt er met de reeds bestaande toetsingspraktijk van lagere rechtbanken aan internationale verdragen, verdringt het constitutioneel hof deze praktijk of ontstaat er juist meer juridische versnippering?
36. Hoe voorkomt u dat het constitutioneel hof niet sluipenderwijs gaat optreden als een vierde staatsmacht, volledig buiten iedere democratische controle?
37. Wat betekent dit voor de rol van politieke partijen, wiens verkiezingsprogramma's mogelijk in strijd worden geacht met grondwettelijke bepalingen?
38. Ziet u ook het risico dat de rechtspraak door deze uitbreiding van bevoegdheden steeds vaker onderwerp van politieke campagnes en ideologische strijd zal worden, met alle gevolgen van dien voor de onafhankelijkheid en het gezag van de rechterlijke macht?
39. Hoe wil de regering voorkomen dat constitutionele toetsing een doublure wordt van bestaande verdragsrechtelijke toetsing, waardoor er nauwelijks sprake is van toegevoegde waarde?
40. Waarom heeft de regering gekozen voor een separaat constitutioneel hof in plaats van bestaande rechterlijke instanties of de Raad van State hiervoor geschikt te maken?
41. Kunt u toelichten waarom juist de prejudiciële procedure is gekozen als primaire toegang tot het constitutionele hof en wat de gevolgen daarvan zijn voor burgers?
42. Wat zijn volgens u de praktische gevolgen als het constitutionele hof wetten daadwerkelijk onverbindend kan verklaren of vernietigen?
43. Welke specifieke deskundigheid of ervaring moeten rechters van het constitutionele hof bezitten?
44. In hoeverre erkent u dat grondwetten altijd een zekere mate van ambiguïteit bevatten die onmogelijk volledig juridisch te vangen is?
45. Hoe ziet de regering de balans tussen de juridische bescherming van individuele rechten en het collectieve belang dat door democratische besluitvorming wordt vertegenwoordigd?
46. Bent u bereid te erkennen dat juridische toetsing van democratische besluiten ook kan leiden tot minder maatschappelijke solidariteit, omdat het individuele belang structureel voorrang krijgt?
47. Heeft u een visie op hoe dit constitutionele hof in staat kan zijn om daadwerkelijk 'tijdloze' uitspraken te doen, terwijl maatschappelijke normen voortdurend veranderen?
48. Hoe kan een constitutioneel hof voorkomen dat het zichzelf ziet als een moraliserend orgaan in plaats van een juridisch toetsend orgaan?

datum 24 september 2025

ons kenmerk 178190

blad 10

49. Hoe garandeert u dat de grondwet nog van de kiezer blijft als vooral specialisten het laatste woord krijgen over de interpretatie ervan?
50. Heeft u overwogen dat constitutionele toetsing het risico vergroot dat politieke besluitvorming gereduceerd wordt tot procedurisme?
51. Is dit voorstel eigenlijk niet een impliciete erkenning dat volgens u het parlement niet meer voldoende betrouwbaar is om grondrechten adequaat te beschermen?
52. Welke rol krijgt de Hoge Raad, die tot nu toe het hoogste rechtscollege is, ten opzichte van het constitutioneel hof, en hoe wordt concurrentie tussen beide instanties voorkomen?
53. Is nagedacht over hoe rechters uit lagere rechtbanken moeten handelen indien er tegelijkertijd een prejudiciële vraag ligt bij het constitutioneel hof?
54. Wat betekent het constitutioneel hof concreet voor bestaande bevoegdheden van de bestuursrechter om lagere regelgeving aan de Grondwet te toetsen?
55. Hoe voorkomt de regering dat lagere rechters gaan anticiperen op uitspraken van het constitutioneel hof, waardoor mogelijk rechtsonzekerheid ontstaat?
56. Hoe wordt voorkomen dat wetten in de praktijk 'op slot' gaan, omdat er na een constitutionele toetsing nauwelijks politieke ruimte meer is om te reageren?
57. Kunt u uitleggen hoe voorkomen wordt dat adviezen van de Raad van State regelmatig worden overruled of tegengesproken door uitspraken van het constitutioneel hof?
58. Welk nut is er in dat geval dan nog voor de Raad van State?
59. Zal de invoering van het constitutioneel hof, kortom, ertoe leiden dat de regering minder gewicht toekent aan adviezen van de Raad van State?
60. Welke expert- of andere inhoudelijke sessies heeft u gehad over deze contourennota?
61. Zijn er überhaupt verdiepende sessies geweest over dit voornemen?
62. Zo ja, zijn hier documenten of achterliggende voorbereidende dan wel verslagleggende van?
63. Zo ja, zouden wij deze mogen inzien?
64. Heeft de regering nagedacht over hoe lagere rechters moeten omgaan met situaties waarin een spoedige uitspraak noodzakelijk is, terwijl een prejudiciële procedure bij het constitutioneel hof mogelijk lang kan duren?
65. Hoe wil de regering garanderen dat lagere rechters voldoende onafhankelijk blijven in hun oordeel, zonder dat zij steeds onder druk staan om het constitutioneel hof te consulteren?
66. Hoe wordt de opleiding en bijscholing van lagere rechters geregeld om voldoende begrip te creëren van het functioneren en de jurisprudentie van het constitutioneel hof?

datum 24 september 2025

ons kenmerk 178190

blad 11

67. Hoe verhoudt de bevoegdheid van het constitutioneel hof zich tot die van lagere rechters, wanneer deze laatsten wetten toetsen aan verdragen die volgens artikel 94 Grondwet voorrang hebben boven nationale wetgeving?
68. Kunt u uitleggen hoe zij voorkomt dat een lagere rechter via verdragsrecht een wet buiten toepassing laat, terwijl het constitutioneel hof diezelfde wet als wél grondwettig beschouwt?
69. Wat betekent het voor de rechtsorde als het constitutioneel hof geen bevoegdheid heeft om aan verdragen te toetsen, maar zijn uitspraken feitelijk worden geneutraliseerd door lagere rechters die dat wel mogen?
70. Is er voorzien in een coördinatiemechanisme of precedentiehiërarchie tussen uitspraken van het constitutioneel hof en internationale of verdragsrechtelijke toetsing door gewone rechters?
71. En als u ervoor kiest om het hof ook te laten interpreteren over internationale verdragen en EU-recht, bent u dan ook van plan deze bevoegdheden weg te halen bij de rest van de rechterlijke macht?
72. Kunt u toelichten waarom zij überhaupt grondwettelijke toetsing introduceert terwijl internationale verdragen toch al een krachtiger toetsingsinstrument vormen?
73. Heeft u onderzoek gedaan naar welke gaten de grondwettelijke toetsing gaat opvullen?
74. Wordt niet ieder grondwetsartikel al gedekt door internationale verdragen?
75. Hoe verantwoordt de regering het inzetten van een grondwetswijzigingstraject als reactie op de toeslagenaffaire, terwijl algemeen wordt erkend dat constitutionele toetsing daar géén verschil had gemaakt?
76. Wat zijn volgens de regering de *concrete* rechtsstatelijke problemen die met de oprichting van een constitutioneel hof opgelost zouden worden?
77. Is er onderzoek gedaan naar het verschil in rechtsbescherming tussen landen met en zonder constitutioneel hof, en zo ja, wat zijn de resultaten?
78. Waarom kiest de regering niet voor procesrechtelijke versterking van burgers bij bestaande rechters, in plaats van een geheel nieuw constitutioneel hof?
79. Bent u bereid te erkennen dat de huidige toetsing aan verdragsrecht door civiele rechters in kort geding veelal willekeur vertoont, juist doordat de rechter zich baseert op vage criteria zoals 'onmiskkenbare onverbindendheid'?
80. Hoe wordt voorkomen dat de rechter straks vooral abstracte of inhoudsloze bepalingen moet interpreteren, zonder duidelijke richting van de wetgever?
81. Kan u toelichten wie precies de leden van het grondwettelijk hof gaat benoemen, en hoe zij garandeert dat dit proces niet politiek gekleurd raakt?
82. Welke waarborgen zijn er om te voorkomen dat het grondwettelijk hof uit eenzijdig samengestelde rechters bestaat die een bepaalde politieke of ideologische signatuur vertegenwoordigen?

datum 24 september 2025

ons kenmerk 178190

blad 12

83. Of blijft u nog steeds ontkennen dat rechters überhaupt politiek gekleurd kunnen zijn?
84. Bent u bereid te erkennen dat de benoeming van rechters voor een hof dat wetgeving mag vernietigen per definitie een politieke lading krijgt?
85. Is de regering bereid het benoemingsproces volledig transparant te maken, inclusief openbare hoorzittingen, motivering van keuzes en mogelijkheid tot bezwaar?
86. Komt er een integriteitstoets of belangenverstrengelingstoets voor voorgedragen kandidaten?

De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken ziet met belangstelling uit naar uw reactie en ontvangt deze graag binnen **vier weken** na dagtekening van deze brief.

Hoogachtend,

I.M. Lagas MDR

Voorzitter van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken